

ZAMONAVIY SHAROITLARDA START-UPLARNI TAHLIL QILISH VA BAHOLASH USULLARI

Akramov Azizjon Qaxramon o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-Akademiyasining tinglovchisi

Annotatsiya: Hozirgi kunda startaplar innovatsion g'oyalar va tezkor rivojlanish salohiyati tufayli iqtisodiy o'sishga katta hissa qo'shmoqda. Maqolada start-uplarni baholashning dolzarb usullari, jumladan, moliyaviy, bozor va innovatsion mezonlar asosida qabul qilinadigan yondashuvlar o'rganiladi. Shuningdek, maqolada start-uplarning muvaffaqiyat ko'rsatkichlari va investitsiyalarni jalb qilish jarayonlaridagi o'ziga xos xususiyatlar yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: start-uplar, zamonaviy sharoitlar, tahlil usullari, baholash mezonlari, innovatsion yondashuv, iqtisodiy o'sish.

I. KIRISH

Hozirgi zamon, texnologiyalar jadal rivojlanayotgan davrda, start-uplar iqtisodiy o'sishning muhim dvigatelini tashkil etadi. Start-uplar yangi g'oyalar, innovatsion texnologiyalar va biznes modellari bilan bozorga kirib, raqobatbardosh muhitni shakllantiradi. Biroq, har bir start-up muvaffaqiyatga erisha olmaydi. Muvaffaqiyatli start-up yaratish va rivojlantirish uchun ularni to'g'ri tahlil qilish va baholash muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada biz zamonaviy sharoitlarda start-uplarni tahlil qilish va baholashning turli usullarini, shuningdek, bu sohada olib borilayotgan tadqiqotlar va amerikalik start-uplar misollari asosida tahlil qilishga harakat qilamiz [1].

Zamonaviy iqtisodiy sharoitlarda start-uplar o'z innovatsion yondashuvlari bilan bozorlarning rivojlanishiga katta hissa qo'shmoqda. Start-uplar an'anaviy biznes modellardan farq qilib, qisqa vaqt ichida yangi mahsulot yoki xizmatni yaratishga va uni bozorda joylashtirishga intilishadi. Shu sababli, start-uplarni to'g'ri tahlil qilish va baholash investorlar va tadbirkorlar uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada start-uplarni tahlil qilish va baholash usullarining dolzarb jihatlari o'rganiladi [2].

II. TADQIQOT METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda zamonaviy tahlil usullari va baholash mezonlari qo'llaniladi. Tahlil qilishda moliyaviy ko'rsatkichlar (daromad, xarajat, foyda), bozor holati (raqobatbardoshlik, mijozlar segmentatsiyasi) va innovatsion yondashuvlar (texnologik yangiliklar, mahsulot farqlanishi) hisobga olinadi. Ma'lumotlar asosida start-uplarning muvaffaqiyati va qiyinchiliklarini aniqlash imkoniyatlari o'rganiladi [3].

"Start-up" atamasi birinchi marta 1970-yillarda Silicon Valleyda paydo bo'lib, yangi g'oyalarni amalga oshirishga qaratilgan kichik va o'rta bizneslarni nazarda tutgan. Hozirgi kunda start-uplarni quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflash mumkin:

- Yangilik: Start-uplar odatda yangi texnologiyalar, mahsulotlar yoki xizmatlarni taklif qiladi.
- Noaniqlik: Start-uplarning muvaffaqiyatga erishish ehtimoli yuqori, ammo muvaffaqiyatsiz bo'lish xavfi ham mavjud.
- Tez o'sish: Muvaffaqiyatli start-uplar tez o'sib, bozor ulushini kengaytiradi.
- O'ziga xos biznes modeli: Start-uplar odatda an'anaviy biznes modellardan farq qiladi.
- Start-up turlari
- Start-uplar turli sohalarda faoliyat yuritadi va turli biznes modellarini qo'llaydi. Ularning asosiy turlarini quyidagicha tasniflash mumkin:
- Texnologik start-uplar: yangi texnologiyalarga asoslangan mahsulotlar yoki xizmatlarni taklif qiladi (masalan, dasturiy ta'minot, apparat, Internet-xizmatlar).
- Tijorat start-uplari: an'anaviy biznes modellari bilan ishlaydi, shuningdek yangi yondashuvlarni qo'llaydi (masalan, e-commerce, xizmatlar, oziq-ovqat).
- Ijtimoiy start-uplar: jamiyat muammolarini hal qilishga qaratilgan (masalan, ta'lim, sog'liqni saqlash, atrof-muhitni muhofaza qilish).

Start-up ekosistemi:

Start-uplar o'zlari alohida mavjud emas, balki kengroq ekosistemada faoliyat yuritadi. Ushbu ekosistema quyidagi elementlardan iborat:

- Investorlar: start-uplarni moliyalashtiradi.
- Inkubatorlar va akseleratorlar: start-uplarga biznes rivojlantirish bo'yicha yordam beradi.
- Mentors: tajribali mutaxassislar, start-uplarga maslahat beradi.
- Loyiha menejerlari: start-up loyihalarini boshqaradi.
- Dasturchilar va dizaynerlar: start-up mahsulotlarini rivojlantiradi.

Startuplarni tahlil qilish va baholash uchun ishlatiladigan asosiy moliyaviy, operatsion va bozor ko'rsatkichlari va formulalar mavjud. Quyida zamonaviy sharoitda startuplarni baholashda eng ko'p qo'llaniladigan asosiy formulalar, shuningdek, ularning bir-biridan farqlari keltirilgan [3].

1. Daromad o'sish sur'ati (Revenue Growth Rate)

Startupning daromadi qancha tez o'sayotganini ko'rsatadi va uning o'sish imkoniyatlarini baholashda qo'llaniladi (1).

$$\text{Daromad o' sish sur'ati} = \frac{\text{Hozirdi davr daromadi} - \text{Oldingi davr daromadi}}{\text{Oldingi davr daromadi}} \cdot 100 \quad (1)$$

Bu ko'rsatkich boshqa moliyaviy ko'rsatkichlardan farqli ravishda daromad o'sish sur'atini ko'rsatadi va startupning bozorda qancha tez o'sib borayotganini o'lchaydi.

2. Mijozlarni jalb qilish narxi (CAC - Customer Acquisition Cost)

Bir mijozni jalb qilish xarajatini o'lchaydi (2).

$$CAC = \frac{\text{Marketing va savdo xarajatlari}}{\text{Yangi mijoz soni}} \quad (2)$$

Afzalligi boshqa ko'rsatkichlardan farqli ravishda, CAC mijozlarni jalb qilishga sarflangan mablag'ni baholaydi.

3. Brutto foyda (Gross Margin)

Daromaddan asosiy xarajatlarni olib tashlagandan keyin qolgan foydani o'lchaydi (3).

$$\text{Brutto Foyda} = \frac{\text{Daromad} - \text{Xarajatlari (COGS)}}{\text{Daromad}} \cdot 100 \quad (3)$$

O'zgachaligi daromad ko'rsatkichlaridan farqli ravishda, mijozning his-tuyg'ularini va sadoqatini o'lchaydi.

4. Qarzdorlik darajasi (Debt-to-Equity Ratio)

Start-upning moliyaviy tavakkal darajasini ko'rsatadi, ya'ni qarzga qaraganda qancha kapitali bor.

$$\text{Qarzdorlik Darajasi} = \frac{\text{Jami Qarzlar}}{\text{Aksiyador kapitali}}$$

Start-upning moliyaviy barqarorligini va qarz miqdorini o'lchaydi.

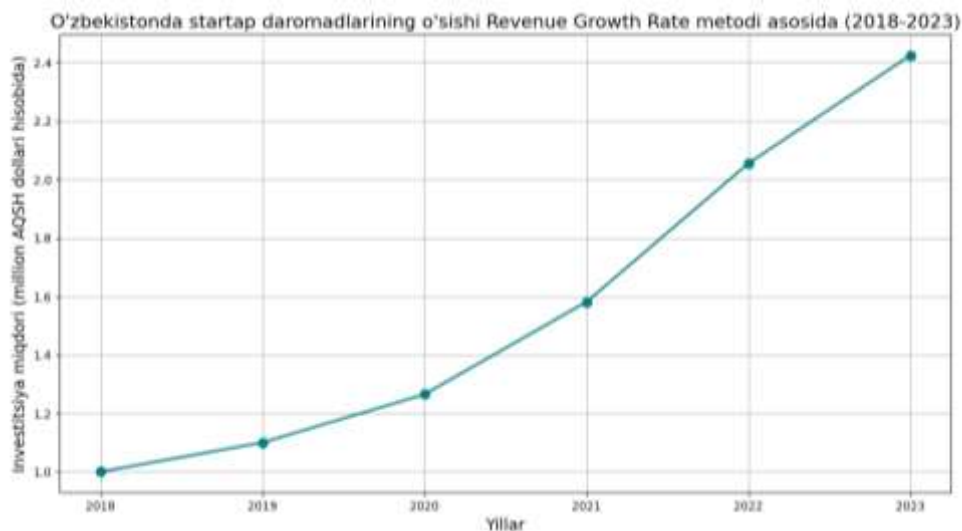
III. NATIJALAR TAHLILI

O'rganilgan natijalarga ko'ra, zamonaviy sharoitda start-uplarning muvaffaqiyat darajasi asosan ularning innovatsion imkoniyatlari va bozorda qabul qilinish darajasi bilan bog'liq ekanligi ko'rsatildi. Moliyaviy ko'rsatkichlar start-uplarning rivojlanishi uchun muhim bo'lsa-da, innovatsion omillar va bozor tendentsiyalari ularning kelajagini belgilaydi. Shu bilan birga, start-uplarning boshqaruv strategiyalari va investitsion jalb qilish darajasi ham ularning muvaffaqiyatiga ta'sir qiladi.

Jumladan investitsiyalar miqdoridan (**Revenue Growth Rate**) metod asosida hisob qilishda O'zbekiston Respublikasi investitsiyalar miqdori asosida amalga oshirildi (Jadval-1) [4-5]

Jadval -1

Yillar	O'sish miqdori (%)	Investitsiya miqdori (million AQSH dollari miqdorida)
2018	10	1.0
2019	15	1.15
2020	25	1.44
2021	30	1.80
2022	18	2.34
2023	20	2.76

1-grafik Startap investitiya miqdori va o'sish dinamikasi.

Bozor tahlili start-upning faoliyat yuritadigan bozorni o'rganishni o'z ichiga oladi. Quyidagi omillarni tahlil qilish kerak:

- Bozor hajmi: bozordagi talab va taklif.
- Bozor o'sishi: bozor hajmining vaqt o'tishi bilan o'zgarishi.
- Bozor raqobati: bozordagi boshqa kompaniyalar va ularning o'rniga.
- Bozor segmentlari: bozorni turli xil guruhga ajratish.
- Xaridorlarning xulqi: xaridorlarning ehtiyojlari, istaklari va xarid qilish xatti-harakati.

Raqobat tahlili

Raqobat tahlili start-upning asosiy raqobatdoshlarini o'rganishni o'z ichiga oladi. Quyidagi omillarni tahlil qilish kerak:

- Raqobatdoshlarning mahsulotlari va xizmatlari: raqobatdoshlarning taklif etilayotgan mahsulotlar va xizmatlarini tahlil qilish.
- Raqobatdoshlarning marketing strategiyasi: raqobatdoshlarning marketing usullarini o'rganish [6-7].
- Raqobatdoshlarning narx siyosati: raqobatdoshlarning mahsulotlar va xizmatlarning narxlarini tahlil qilish.
- Raqobatdoshlarning moliyaviy holati: raqobatdoshlarning moliyaviy holatlarini baholash.

Mahsulot tahlili

Mahsulot tahlili start-upning taklif etilayotgan mahsulot yoki xizmatni o'rganishni o'z ichiga oladi. Quyidagi omillarni tahlil qilish kerak:

- Mahsulotning noyoblighi: mahsulotning bozordagi raqobatdoshlardan nimasi bilan farq qiladi.
- Mahsulotning sifati: mahsulotning sifat darajasi.
- Mahsulotning narxi: mahsulotning narx darajasi va narxlash strategiyasi.
- Mahsulotning marketingi: mahsulotni bozorda targ'ib qilish usullari.
- Mahsulotning texnik xususiyatlari: mahsulotning texnik xususiyatlari va texnologiya darajasi [8-9].

IV. MUHOKAMA

Start-uplarni tahlil qilish va baholashda moliyaviy ko'rsatkichlar va bozor mezonlari bilan bir qatorda, texnologik innovatsiyalar va jamoa a'zolarining tajribasi kabi omillar ham hisobga olinishi kerak. Bu faktorlar start-uplarning muvaffaqiyatiga va ularning uzoq muddatli rivojlanishiga hissa qo'shadi. Shuningdek, zamonaviy sharoitlarda start-uplar uchun davlat yordami va start-up ekotizimini yaxshilash choralari taklif etiladi [10-11].

Moliyaviy tahlil start-upning moliyaviy holatini baholashni o'z ichiga oladi. Quyidagi ko'rsatkichlarni tahlil qilish kerak:

- Daromadlar: start-upning jami daromadlari.
- Xarajatlar: start-upning barcha xarajatlari.
- Foyda: start-upning sof foydasi.
- Moliyaviy ko'rsatkichlar: foyda marjasi, aktivlarning aylanma tezligi, qarzni qoplash koeffitsienti va boshqalar.
- Investitsiya zaruriyati: start-upning kelajakdagi rivojlanishi uchun zarur bo'lgan investitsiyalar.

Bozor baholash

Bozor baholash start-upning bozordagi qiymatini baholashni o'z ichiga oladi. Quyidagi usullarni qo'llash mumkin:

- Taqqoslash usuli: boshqa kompaniyalar bilan start-upning qiymati taqqoslanadi.

• Diskontlashgan pul oqimlari usuli: start-upning kelajakdagi pul oqimlari hozirgi qiymatga qaytariladi.

• Ko'rsatkichlar usuli: start-upning moliyaviy ko'rsatkichlari asosida qiymati baholanadi.

Start-uplarni baholashda muhim omillar

Start-uplarni baholashda quyidagi omillarni hisobga olish muhim:

- G'oya: start-upning g'oyasi qanchalik yangi va noyob.
- Jamoa: start-up jamoasi qanchalik tajribali va yaxshi ishlaydi.
- Texnologiya: start-upning qo'llayotgan texnologiyasi qanchalik rivojlangan va innovatsion.

- Bozor hajmi: start-upning faoliyat yuritadigan bozor hajmi qanchalik katta.

- Raqobat: start-upning asosiy raqobatdoshlari kimlar va ular qanchalik kuchli.

- Moliyaviy holat: start-upning moliyaviy holati qanchalik mustahkam.

- Kelajakdagi o'sish: start-upning kelajakdagi o'sish imkoniyatlari qanchalik katta.

V.XULOSA

Zamonaviy sharoitlarda start-uplarni tahlil qilish va baholash usullari muhim ahamiyatga ega. Start-uplarni to'g'ri tahlil qilish va baholash ularning muvaffaqiyatga erishish ehtimolini oshiradi. Ushbu maqolada keltirilgan usullar va omillar start-uplarni tahlil qilish va baholashda yordam berishi mumkin. Zamonaviy sharoitda start-uplarni tahlil qilish va baholash murakkab, ammo muhim vazifa bo'lib, ularning o'ziga xos xususiyatlarini tushunish, samarali baholash tizimlarini qo'llash, bozor dinamikasi va tarafkashliklaridan xabardor bo'lishni o'z ichiga oladi. Mavjud tendentsiyalar va metodologiyalar haqida xabardor bo'lish orqali investorlar va tadbirkorlar boshlang'ich landshaftda yanada samarali harakat qilishlari, innovatsiyalarni rag'batlantirishlari va iqtisodiyotga hissa qo'shishlari mumkin [12].

Zamonaviy sharoitlarda start-uplarni muvaffaqiyatli boshqarish va ularni to'g'ri baholash uchun moliyaviy, bozor va innovatsion ko'rsatkichlarga asoslangan tizimli yondashuv zarur.

VI. FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Takemoto, Takuji & Oe, Hiroko. (2021). Entrepreneurship education at universities: challenges and future perspectives on online game implementation. Entrepreneurship Education. 4. 10.1007/s41959-020-00043-3.
2. Karimov, S. "Startup loyihalarini moliyalashtirishda investitsion strategiyalar." T.: Universitet nashriyoti, 2019.
3. Abdullayev, D. "O'zbekiston iqtisodiyotida startaplarni baholash va tahlil qilish tamoyillari." T.: Moliya, 2021.
4. Jamali, Ahmad & Yusupova, Yulduz. (2024). The Scope And Challenges Of Entrepreneurial Education In Developing Entrepreneurial Skills Of University Students In Uzbekistan. 32.

5. Omonov, R. "Start-up biznes-modellarni tahlil qilish va rejalashtirish." T.: Yosh tadbirkor, 2018.
6. Islomov, M. "Raqamli iqtisodiyot sharoitida startap loyihalarining o'рни va ahamiyati." T.: Innovatsiyalar, 2021.
7. Sobirova, L. "Startap loyihalarining boshqaruvi va moliyaviy istiqbollari." T.: Biznes nashriyoti, 2020.
8. Davlatov, H. "Startap ekotizimi: rivojlanish yo'nalishlari va qo'llab-quvvatlash omillari." T.: Yangi iqtisodiyot, 2019.
9. Abdullayev, S. "Tadbirkorlikda startaplar va ularning biznes-rejalari." T.: Iqtisodiy rivojlanish, 2017.
10. Rahmonov, F. "Innovatsion biznesda startaplarning roli va rivojlanish imkoniyatlari." T.: Fan, 2020.
11. Tursunov, K. "Startaplar uchun investitsion imkoniyatlar va tahlil usullari." T.: Iqtisodiyot nashriyoti, 2018.
12. Nurmuhamedov, J. "Biznes innovatsiyalari va startaplar: moliyalashtirish va strategik rivojlanish." T.: Innovatsion rivojlanish, 2019.